

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

Т. С. Матвеева

КРАЇНСЬКИЙ РОМАН
другої половини XIX століття:
МОДЕЛЬ СВІТУ, ЖАНРОВІ
ТРАНСФОРМАЦІЇ

Харків – 2016

УДК 821.161.2-31.09
ББК 83.3(4Укр)5-44
М 33

Рецензенти:

Олена Юрїївна Матушек – доктор філологічних наук, професор кафедри історії української літератури Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Леонід Володимирович Ушкалов – доктор філологічних наук, професор кафедри української та світової літератури Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;

Тетяна Анатоліївна Шеховцова – доктор філологічних наук, професор кафедри історії російської літератури Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Науковий редактор:

Юрій Миколайович Безхутрий – доктор філологічних наук, професор кафедри історії української літератури Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 8 від 24 червня 2016 року)*

Матвєєва Т. С.

М 33 Український роман другої половини XIX століття : модель світу, жанрові трансформації : Монографія / Тетяна Матвєєва. – Харків : Вид-во ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 420 с.

ISBN 978-966-285-339-1

Досліджено як цілісність витворену українським романним дискурсом другої половини XIX ст. модель світу – віддзеркалення об'єктивних – історичних, суспільно-політичних, культурно-мистецьких засад існування соціуму й суб'єктивних інтенцій авторів.

Аналіз здійснено виходячи зі специфіки вияву провідної тенденції розвитку літератури – гомоцентризції, яка в зазначений період оприявнювалася в українській великій епіці переважно посередництвом бінарної опозиції *відчуження* (від себе, роду, батьківщини, нації, ідеалів, історії, віри тощо) / *повернення* (поодинокі випадки).

Наголошено на особливостях функціонування часових і просторових координат моделі світу: відповідно, втрата лінійності, хрономозаїчність, безчасся; вертикальні й горизонтальні просторові антиномії, деномінація й деформація простору, реального та уявного.

Обґрунтовано причини й простежено динаміку трансформацій жанрових форм українського роману другої половини XIX ст., пояснено специфіку міжжанрової взаємодії (роман – епопея, роман – новела), виділено дотичні до роману жанрові утворення – «згорнутий» роман, перехідна між повістю й романом форма.

Для науковців, викладачів-філологів, студентів.

УДК 821.161.2-31.09
ББК 83.3(4Укр)5-44

ISBN 978-966-285-339-1

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2016

© Матвєєва Т. С., 2016

© Рижова Ю. М., макет обкладинки, 2016

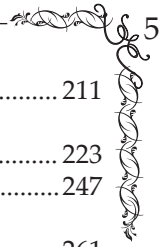

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1. БАЗОВІ ТЕОРЕТИЧНІ ПОНЯТТЯ РОБОТИ: СПЕЦИФІКА ВИТЛУМАЧЕННЯ Й РІВНІ ВЗАЄМОДІЇ	10
1.1. Особливості вивчення жанру роману	10
1.1.1. Теорії виникнення роману	12
1.1.2. Жанрові ознаки роману	23
1.1.3. Проблеми типології роману: історія й практика обґрунтування	29
1.2. Здобутки й проблеми у вивченні національної специфіки розвитку жанру роману	37
1.2.1. Український роман як об'єкт вивчення вітчизняних літературознавців: історія, теорія, національні особливості жанру	37
1.2.2. Жанрове визначення творів українських авторів: хронологія інтерпретаційних змін	42
1.3. Текст, дискурс, метатекст як комунікативні феномени	52
1.3.1. Грані вияву тексту в соціокультурному просторі	53
1.3.2. Екстра- й інтропороджуючі дискурс-фактори	56
1.3.3. Взаємообумовлюючі та диференціюючі ознаки понять «текст» і «дискурс»	59
1.3.4. Рецептивно-інтерпретуюча природа метатексту	62
1.4. Поліваріантність смислів поняття «модель світу»	68
Висновки до розділу 1	73
РОЗДІЛ 2. ЖАНРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РОМАНІСТИКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст.	79
2.1. Передумови й особливості вивчення змін жанрових форм роману: загальна характеристика	79
2.2. Тематичні маркери жанрових форм роману	82
2.3. Естетичні принципи освоєння дійсності та жанровий діапазон роману: специфіка взаємодії	87

2.4. Роман як полісмісловий і поліфункціональний жанр: основні тенденції розвитку	93
2.4.1. Антропоцентричність у романістиці другої половини ХІХ ст.: специфіка жанрового оприявлення	93
2.4.2. Екстенсивний та інтенсивний роман: особливості зображення людини й світу	99
2.4.3. Жанровий синтез як вияв «відкритості» роману	103
2.5. Динаміка жанрових форм в українському романному дискурсі другої половини ХІХ ст.	106
2.6. Перехідна форма, «згорнутий» роман як особливі утворення в жанровому полі роману	111
Висновки до розділу 2	119

РОЗДІЛ 3. ОБРАЗ ЛЮДИНИ В МОДЕЛІ СВІТУ: ДИНАМІКА ХАРАКТЕРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ РОМАНІСТИЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.	125
3.1. Деструктивна домінанта поведінкової моделі: причини появи й наслідки вияву	126
3.1.1. Специфіка зображення процесу нівеляції характерів у романах із побутовою і соціальною основою	126
3.1.2. Характерна амбівалентність як предмет зображення в соціально-психологічних романах	131
3.2. Процес «виламування» людини зі свого середовища: від побутовизму до психологізму відтворення	139
3.3. Дихотомія «людина і світ»: співвідношення об'єктивного й суб'єктивного в жанрових формах роману	152
3.4. Ідеологічний простір у моделі світу: грані вияву й особливості зображення в спектрі романних жанрових форм	162
3.4.1. Прийоми показу становлення інтелігента: біографічний та символічний аспекти	163
3.4.2. Дієва площина самореалізації інтелігента: система сприянь і протидій	167
3.4.3. Інтимна сфера як характеротвірний чинник образу інтелігента	179
3.4.4. Характерні новації в системі образів ідеологічної романістики	185
3.4.5. Прийоми відтворення процесу нівеляції в характерах інтелігентів	189
3.5. Трансформації характерів в умовах глобальних суспільних зрушень: взаємозумовленість психологічних і соціальних факторів	206

3.6. Особливості характеротворення в романах феміністичної тематики	211
3.7. Експериментальне характеротворення в романах «табуїрованої» тематики	223
Висновки до розділу 3	247
РОЗДІЛ 4. МОДЕЛЬ СВІТУ: ЧАСОВИЙ ВИМІР	261
4.1. Романний час як об'єкт дослідження: загальна характеристика	261
4.2. Часова модель і внутрішньожанрові трансформації	263
4.2.1. Специфіка вияву часу в романістиці з побутовою й соціально домінантною	263
4.2.2. Психологізація жанрових форм великої епіки й часові зрушення	271
4.2.3. Особливості представлення часу в психологічній романістиці	281
Висновки до розділу 4	289
РОЗДІЛ 5. ПРОСТІР У МОДЕЛІ СВІТУ: ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ВТІЛЕННЯ	295
5.1. Романний простір як об'єкт вивчення: загальна характеристика	295
5.2. Внутрішньожанрові модифікації роману та їх вплив на просторову модель світу	297
5.2.1. Просторові домінанти побутової жанрової форми роману .	297
5.2.2. Специфіка представлення простору в соціально-побутовій романістиці	301
5.2.3. Мозаїка простору романів із психологічною складовою	309
5.2.4. Просторова градація як особливе втілення антропоцентричності соціально-психологічних романів	320
5.2.5. Просторові вияви психосвіту людини	327
Висновки до розділу 5	331
ВИСНОВКИ	341
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	371
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	407
SUMMARY	416